

Bogumił Ostrowski

Instytut Języka Polskiego PAN
Kraków

ROK, PORA ROKU, MIESIĄC... – LEKSYKA TEMPORALNA W SŁOWNIKACH GWAROWYCH GRODZIENSZCZYZNY I JEJ LITERACKIE EKWIWALENTY

We wstępie do wydanej w Mińsku w 1964 roku monografii pod redakcją R. I. Awanesowa *Нарысы на беларускай дыялекталогіі* autorzy skupiają uwagę na pojęciach: język (w tym literacki, ojczysty), odmiany języka, norma literacka i dialekt. Zanim przystąpię do zasadniczej części artykułu, chciałbym zacytować kilka interesujących spostrzeżeń. Pierwszy fragment pochodzi z podrozdziału *Дыялектная мова і дыялекты*: “Сучасная нацыянальная мова прадстаўляе сабою складаную сістэму разнастайных функцыянальна розных разнавіднасцей, сярод якіх асобнае і пануючае ў якасных адносінах месца займае яе нарматыўная форма — літаратурная мова, якая мае тэндэнцыю ўбіраць у сябе тэрытарыяльныя (дыялектныя) разнавіднасці мовы і стаць у поўным сэнсе слова агульнанароднай. Пры ўсіх сваіх адрозненнях (тэрытарыяльных, стылістычных, часавых) нацыянальная мова ў той жа час заўсёды застаецца сама сабою, прадстаўляе сабою пэўнае адзінства” [Нарысы: 8].

Drugi cytat wskazuje na istotę opozycji *język literacki : dialekty* (rozdział *Літаратурная мова і дыялекты*): „У складзе нацыянальнай мовы літаратурная мова вылучаецца як якасна асобнае ўтварэнне, супрацьстаўленае дыялектнай мове і дыялектам. Літаратурная мова, якая звычайна не супадае ні з адным з дыялектных разнавіднасцей мовы, узвышаецца над імі і заклікана быць адзіным сродкам зносін, які абслугоўвае ўсю нацыю.

Унутры мовы данай нацыі дыялектная мова супрацьстаўлена літаратурнай мове: кожная з дыялектных разнавіднасцей мовы распаўсюджана на параўнальна абмежаванай тэрыторыі і служыць на ёй для штодзённых бытавых і вытворчых патрэб мясцовага насельніцтва, пераважна сялянства; наадварот, літаратурная мова ў той ці іншай ступені распаўсюджана на ўсёй тэрыторыі данай нацыі, яна прызначана быць сродкам сувязі паміж членамі

нацыі ў цэлым, быць зброяй агульнанацыянальнай культуры, мовай навукі і літаратуры, а таксама агульнай гутарковай мовай нацыі” [Нарысы: 10].

Дзякі już існуючым, але і со певен час по'явіаючым ся на рынку выдавничым слоўнікам дыялекталным чы тэж рэгіональным – як звычайно ся называюць астатнімі часы – шырока по'яты Гродзінскай (Гродзенскай вобласці), як рэвінэем слоўнічкэм агарнаючым тылкэм дыферэнцыяна ў стасунку да нарматыўнай лексыкы малых абсарэм гваровых на wskazanym terenie oraz szczególowym opracowaniu zagadnień leksykalnych tzw. południowo-zachodniego dialektu białoruskiego, który gwary ziemi grodzieńskiej współtworzą¹, можна wyrobić sobie погляд не тылкэм co do bogactwa zasobu słownikowego tego regionu Białorusi, ale także prześledzić historię konkretnych leksemów, określić żywotność typów słowotwórczych, zróżnicowanie fonetyczne czy gramatyczne².

Podstawowych danych materiałowych dostarczyły fundamentalne już leksykony gwarowe Tacjana Ścieszkowicz: wydane w 1972 roku *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці*, a następnie w 1983 roku *Слоўнік Гродзенскай вобласці* oraz *Скарбы народнай мовы Апанаса Сучуна* (1993) і *Слоўнік рэгіянальнай лексікі Гродзеншчыны* pod red. M. Daniłowicza і P. Ściacki [dalej: СрлГ (1999)]. Nie sposób nie wskazać w tym miejscu na ważne materiałowo opracowania autorstwa tego ostatniego. Dane zgromadzone przez P. Ściackę w wydanym w 1970 roku słowniczku *Дыялектны слоўнік (З гаворак Зэльвеншчыны)*³ wykorzystano w charakterze

¹ Pochodzący z cytowanej właśnie monografii § 255 rozpoczyna się słowami: „Паўночная мяжа паўднёва-заходняга дыялекту праходзіць прыблізна ад Ліды Гродзенскай вобласці [podkr.: В. О.] на паўночным захадзе да Мінска і далей на паўднёвы ўсход да Бабруйска, Рэчыцы і Лоева Гомельскай вобласці” (s. 389). W § 257, dotyczącym rozmieszczenia gwar na terytorium dialektu południowo-zachodniego, czytamy: „На тэрыторыі паўднёва-заходняга дыялекту беларускай мовы ізаглысы таксама праходзяць у розных напрамках. У прыватнасці, некаторыя з іх ідуць з захаду на ўсход, выдзяляючы, такім чынам, поўнач і поўдзень, прычым звычайна ў гэтых выпадках поўдзень збліжаецца па адпаведных моўных рысах з палескімі гаворкамі. Аднак асноўным супрацьстаўленнем на тэрыторыі паўднёва-заходняга дыялекту з’яўляецца супрацьстаўленне гродзенска-баранавіцкага захаду і слуцка-мазырскага ўсходу. Таму мэтазгодна ў паўднёва-заходнім дыялекце беларускай мовы выдзеліць гродзенска-баранавіцкую (заходнюю) і слуцка-мазырскую (усходнюю) групы гаворак” [ibidem: 393].

² Szczegóły podziału dialektów i informacje dotyczące wyznaczenia izoglos znajdujemy w pracy *Лінгвістычная географія і групоўка беларускіх гаворак* (1968). Czytamy tu m.in.: «Толькі на тэрыторыі разглядаемай паўночна-заходняй падгрупы паўднёва-заходніх беларускіх гаворак у якасці агульнай назвы жатага поля адзначаюцца словы *ржы́ска, іржы́ска, аржы́ска* (ДАБМ, карта № 270), утвораныя ат корня *рж-* пры дапамозе суф. *-ыск-*, які ў сучаснай беларускай мове з’яўляецца непрадуктыўным. Як адзначаецца ў лінгвістычнай літаратуры, ужыванне суфіксаў *-дл-, -ідл-* і *-іск-* “на тэрыторыі, якая мяжуе з польскай тэрыторыяй, гаворыць аб пэўнай сувязі беларускіх дыялектных фактаў з польскімі” [ibidem: 150].

³ W innej monografii jego autorstwa, *Народная лексіка*, analizie poddana została leksyka czterech grup tematycznych: żywność, picie, ubranie, obuwie, występująca w gwarze jednego ze skrawków ziemi grodzieńskiej. We wstępie zawarta jest informacja: “У гаворках Зэльвеншчыны выяўлена шмат праславянскіх лексем, а таксама запозычанняў з польскай, немецкай і іншых моў. Лексіка

źródeł uzupełniających, podobnie zresztą jak i słowniczkę mniejszych obszarów gwarowych ziemi grodzieńskiej. Pełna ich lista znajduje się w wykazie źródeł i literatury przedmiotu na końcu artykułu, w tym miejscu chciałbym wymienić nazwiska autorów najważniejszych tego typu publikacji. Są to: I. Miatlickaja [1979], I. Kramko [1978], N. Kałosza [1960], A. Uścińowicz [1979], I. Lepieszow [1975]. Konfrontacji danych białoruszczyzny ogólnej dokonano na podstawie materiału słownika literackiego *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*.

Zagadnienia dotyczące leksyki temporalnej były już przedmiotem badań naukowych. Warto podkreślić, że w literaturze dotyczącej białoruskiej (historycznej, współczesnej literackiej, ale i gwarowej) terminologii związanej z czasem poszczególne zagadnienia i pojedyncze leksemy (zwykle) omówione zostały na szerszym słowiańskim tle. Wymienić tu wypada rozważania etymologiczne na temat psł. **lětati, lětb, lěto* autorstwa W. Martynowa w artykule *Из славянских этимологий* (1962), ale przede wszystkim serię artykułów U. Jewtuchowa publikowanych w czasopiśmie „Беларуская мова”, pr. *Тэрміны часу ў беларускіх народных гаворках* (1980a), *Форма- і словаўтваральныя варыянты тэмпаральнай лексікі* (1980b), I. Jaszkina komentarz historyczno-etymologiczny do białoruskiego *вясна* (1973) czy wreszcie A. Obrębskiej-Jabłońskiej *Аб адной польска-беларускай лексічнай паралелі (польск. latoś ‘сёлета’ – белар. летась ‘у мінулым годзе’)* z 1976 roku.

Życie jako pewien ciąg zdarzeń, z etapami związanymi z kolejnymi fazami rozwoju osobniczego: niemowlęctwem, wiekiem dziecięcym, okresem dojrzewania, przekwitania, starzenia się czy wreszcie starości, jest w istocie procesem ograniczonym czasowo, mającym dwa wyraźne punkty graniczne *początek* i *koniec*, czyli *narodziny* i *śmierć*. Fakt ten niejako naturalnie wymusił na człowieku postrzeganie świata, w którym się narodził i przyszło mu żyć, kiedy cieszył się z narodzin dziecka, a opłakiwał odejście bliskich, jako tworu równie niedoskonałego czasowo, mającego swój początek (dawny sposób liczenia lat od stworzenia, czyli początku świata) i zmierzającego ku nieuchronnemu końcowi (por. choćby biblijną wizję końca świata). Całkiem innych doświadczeń dostarczała mu obserwacja zjawisk przyrody, musiała zdumiewać i zastanawiać ich periodyczność z jednej strony i powtarzalność – z drugiej. Owa regularność zdarzeń czasowych, koordynująca w pewnym sensie ludzkie zachowania (dzień – praca, noc – odpoczynek, lato – aktywność, zima – pasywność itd.), a sterowana biologicznym cyklem biegu Ziemi wokół Słońca czy Księżycy wokół Ziemi (stąd cykl *miesięczny*), zdecydowała pewnie o tym, że podstawowym wyrazem na oznaczenie czasu jako pojęcia ogólnego, abstrakcyjnego był związany z psł. **vert-, *vřt-, *vort-* (‘wiercić, wrócić, wracać, powracać’ itd.; por. też **ob-vortz*, skąd pol. *obrót*, ros. *обопом*) rzeczownik **vermę* (<**vert-men*), czyli dosłownie ‘to, co (wskutek ruchu obrotowego) powraca do punktu początkowego i rozpoczyna bieg na nowo’. Analiza leksyki związanej z czasem pozwala na pewną

Зэльвеншчыны – пагранічнай з Польшчай тэрыторыі – дае магчымасць паўней вывучыць некаторыя пытанні беларуска-польскіх моўных кантактаў” [Сцяцко 1970: 4].

ogólną konstatację. Zasadnicza, a zarazem najstarsza warstwa tego słownictwa, warunkowana obiektywnymi, niezależnymi od człowieka zewnętrznymi czynnikami, wiąże się z konkretnym cyklem, czy to dobowym (dzień – noc), czy to kwartalnym (pory roku: wiosna – lato – jesień – zima), czy wreszcie rocznym. O ile dla pierwszego cyklu zasadniczym kryterium jest już sama obecność lub brak słońca [opozycja światło słoneczne (jasność) : brak światła (ciemność)], o tyle dla pozostałych istotę obserwacji stanowi ruch Ziemi wokół tegoż ciała, fizycznie postrzegany wertykalnie (ew. diagonalnie) i „mierzony” wysokością (odległością) Słońca od Ziemi. Dla warstwy słownictwa związanego z cyklem dziennym ważna jest tzw. faza „rozwoju słońca” (wschód, południe, zachód) lub też obserwacja intensywności jego światła (świt, brzask, zmierzch). Jeśli chodzi o drugą część doby – noc (*nokt), liczba faz jest mniej liczna – jeśli już, wyznaczany jest jedynie jej pozorny środek – północ (czego dokumentacją są regularne kontynuanty psł. *polnokt). Trzecia grupa leksyki gromadząca wyrazy związane z tzw. fazą dnia ściśle powiązana jest z aktywnością człowieka, jego codziennymi życiowymi czynnościami – mam tu na myśli przede wszystkim pory spożywania posiłku, codzienne prace gospodarskie (*śniadanie, ranne dojenie, obiad* itd.). Do tej części leksyki zaliczyłbym ponadto wyrazy niezwiązane stricte z terminologią temporalną. Myślę tu wyrazach typu *źniwa, sianokosy, sadzenie* lub *wykopki* (ziemniaków), które, oprócz informacji związanej z zakresem wykonywanej czynności, wskazują (bardziej lub mniej precyzyjnie) na jakiś przedział czasowy. Na przykład w definicji psł. rzeczownika dewerbalnego *żętva mieści się nie tylko informacja odnosząca się do żęcia (zboża), ale także do związanego naturalnie z cyklem kalendarza najwłaściwszego okresu dla tej czynności – lata. Stąd *żętva to ‘przypadające na okres lata prace związane z żęciem i zbiorem zbóż’ (por. przypis 5).

Obserwacje i obliczenia astronomiczne stworzyły podstawy dalszych precyzyjnych naukowych ustaleń dla poszczególnych jednostek czasu. Podstawowym metrum doby stała się godzina, doba składa się z 24 takich godzin. Rok podzielono na 12 kalendarzowych miesięcy (sprzecznych z ludowym postrzeganiem miesiąca księżycowego).

Inną genezę ma tydzień, któremu (jak i słowiańskim nazwom poszczególnych dni) oddzielną monografię poświęciła J. Waniakowa. Nie sposób w artykule omówić wszystkich hipotez związanych z podziałem tygodnia, warto jednak przytoczyć za wspomnianą autorką konkluzję: „[...] 7-dniowy tydzień powstał w Mezopotamii, prawdopodobnie w II tysiącleciu p.n.e. (okres średniobabiloński)” i że „tydzień 7-dniowy – przez jednych uważany [jest – B. O.] za jednostkę naturalną (jako przybliżony czas trwania jednej fazy Księżyca), [...] przez innych za sztuczną” [Waniakowa 1998: 12–13]⁴.

⁴ Tu wiele cennych uwag dotyczących postrzegania czasu, powstania siedmiodniowego tygodnia i wiele informacji na temat kalendarza w ogóle.

W niniejszym artykule zostanie przedstawiona i omówiona tylko część niezwykle bogatej leksyki temporalnej zapisanej w słownikach Grodzieńszczyzny, czyli określenia roku (bieżącego, poprzedniego, przyszłego), jego pór oraz nazwy miesięcy. Pozostałe nazewnictwo zamierzam przedstawić w odrębnych publikacjach.

Nazwy roku i jego części składowych, tzw. pór (określenia periodyzacji związane z życiem i zjawiskami zachodzącymi w przyrodzie)

РОК

Pojęcie nadrzędne, uogólniające: białoruski literacki *год*.

год ‘год, rok’: У гэтым годзі ідуць часта дажджэ, добры год на бураке. Мне ўжо многа *гадоў* [Сцяшковіч 1972: 123];

летно п. ‘ts.’: Многа *летаў* прайшло [Сцяшковіч 1972: 262]⁵;

рок ‘ts.’: У гэтым року ў калгасі добры ўраджай. Сёлятні *рок* пагодлівы быў [Сцяшковіч 1972: 425]; У гэтым року ні кепскія картоплі вырыслі [Сцяцко 1970: 138].

• rok bieżący

a) wyrażenie złożone z zaimka wskazującego ‘ten’ i rzeczownika w znaczeniu ‘rok’:

гэты рок ‘ten rok; w tym roku’: у гэтым року lub у гэтым годзі ‘tego roku, w bieżącym roku’. Brus. liter. *сёлета* ‘w bieżącym roku’ ma następujące odpowiedniki grodzieńskie:

сёлета adv. [tożsame z literackim]: Уражай *сёлета* лепшы, чым *летась* ‘w tym roku urodzaj jest lepszy niż w roku ubiegłym [= rok temu]’ [Сцяшковіч 1972: 447]. Psł. *se leto (pron. *ś m. : *si f. : *se n. – w znaczeniu ‘ten, ta, to’ – tutaj (bliżej) w opozycji do **tъ, ta, to* ‘ten, ta, to’ – tam dalej, tamten (poprzedni), ów]. Por. pol. [*do siego roku*]⁶;

нонічы : *ноньчы* ‘ts.’ [Сл. ПЗБ 3: 233–234].

b) przymiotniki: brus. liter. *сёлетні* ‘сёлетні, tegoroczny (ten, który odnosi się do bieżącego roku)’. Odpowiedniki grodzieńskie:

гэ’тараішні: *Гэ’тараішні* бычок горшы, але гадаваць будзіямо [Цыхун 1993: 44];

но’нечны ‘сяголетні’: *но’нечны* цялёнка ў яе [Сл. ПЗБ, l.c.; por. ros. *нынешний* ‘ts.’]⁷.

⁵ Jednak utworzony od tej samej bazy słotwórczej przymiotnik *летні* wyspecjalizował się w znaczeniu ‘odnoszący się do lata, odbywający się letnią porą’: *Летні* дзень доўгі; *летняе* жніво настае, жыта, пшаніцу жнуць [Сцяшковіч 1972: 262].

⁶ Jako komparandum słotwórcze można wskazać na litew. *anąmet* : *anąmēt* adv. ‘tamtego roku’ – z uniwersalizacji zwrotu *āną metą*. Por. *anàs* – zaimek wskazujący ‘tamten, ów’, *mētās*. Tu także o niestalonej etymologii: *ámžius -iaus* ‘czas życia, wiek życia; wiek, stulecie, epoka’ [Smoczyński 2007: 14].

⁷ «Магчыма, запазычанне з рус. *ноньче* ‘тс.’ (праз мову мясцовых жыхароў-старавераў), аднак суфікс *-ч-ы*, адзначаны, паводле Шубы (Прыслоўе, 63), у *нонячы* ‘тс’ побач з *заўтрачы*, *сённячы* і пад., ставіць пад сумненне такую магчымасць. Хутчэй за ўсё, мясцовае ўтварэнне ад *ноні* ‘тс.’ (< прасл. *нѣ), варыянт *ніні*, *ніня* (гл.) (Фасмер, 3, 82)» – ЭСБМ 1993 (8): 40.

- **каждого року, со року = corocznie, rokrocznie** – odpowiednikami brus. liter. *кожны год* lub *з году ў год* są następujące adverbialne grodzieńskie:
рок-ро'чня: *Рок-ро'чня* часалі воўну, як астрыжом авечак у осені [Мятліцкая 1979: 284];
шторо'чне 'ts.: *Шторочне* мяне выклікаюць на канферэнцыю па гадаванні цялят [Сцяшковіч 1983: 563–564].
- **rok miniony, ubiegły**
w roku ubiegłym = w minionym (poprzednim) roku – brus. liter. wyrażenie *у мінулым годзе* = *летась* ma następujące odpowiedniki w gwarach Grodzieńszczyzny:
такро'к: *Такро'к* карова перадойка была, нават дзецям малака ні было [Цыхун 1993: 142]; *Такро'к* куды' лепшы ўраджай быў [Калоша 1960: 158; Усціновіч 1979: 41, Лепешаў 1975: 50; Булыка 1978: 27; Крамко 1978: 77]; *Такрок* у калгася быў добры ўраджай льну [Сцяшковіч 1972: 493; 1983: 478, Цыхун 1993: 142].
– wyrażenie przymiotnikowo-rzeczownikowe: **прэ'шлы рок** 'минулы, ubiegły': *Прэшлы рок* бульва была лепшая [Сцяшковіч 1983: 388].
– przysłówki:
л'етась adv.: *Летась* уражай харошы быў [Сцяшковіч 1972: 261]. Z psł. *lěto se > uniwersalizacja i leksykalizacja *lěto se > *lětosi > *lětosъ; por. też [Абрэмбская-Яблонская 1976: 16–19];
ланей = **лани**: *Ланей* я была ў бабулі. Ён *лани* да нас прыходзіў [Сцяшковіч 1972: 257]; *Лани* жыто ні такое палёглае было, як у гэтым року [Цыхун 1993: 78];
лани'сіка: *Ланісіка* баба была ў брата ў гасцях [СрлГ 65];
утакро'к: *Утакрок* вясна была цяплейшай [СрлГ 119, por. wyżej *такрок*].
– wyrażenia adverbialne:
у прэ'шлым року: Не, мая ты саколачка, гэто ш у *прэшлым* року было [Лепешаў 1975: 47, s.v. *прэшлы рок*];
– przymiotniki w znaczeniu 'ubiegłoroczny' – brus. liter. **лэташні = прашлагодні = мінулагдо'ні** w gwarach grodzieńskich mają następujące odpowiedniki:
ро'чны: У ніх яшчэ *рочная* картофля [Сцяшковіч 1972: 426];
такро'чны: У *такрочным* годзі ўтапілс хлопчык у нашуй рацэ. Я была ў дачкі ў *такрочным* і ў пазатакрочным гаду [Сцяшковіч 1972: 493; Цыхун 1993: 142];
такро'шні: *Такрошні* ўраджай быў добры [Сцяшковіч 1983: 478]; 'ts.: Сена на карову павінно хваціць, ды і *такрошня*... яшчэ будзя гадзіца і на гэтую зіму [Крамко 1978: 77];
пшашларо'чні: Дровы *пшашларо'чня* сухія, а ў сялетнія наквасіла дажджу ... [Мятліцкая 1979: 284];
лэташні: *Лэташні* год было халоднае лета [Сцяшковіч 1972: 262]. Przymiotnik zbudowany w oparciu o adv. *летась* i suf. *-н'ь*;

залет'ткавы ‘ubiegłoroczny (dosłownie: ‘z ubiegłego lata’): У нас яшчэ залеткавы авёс на ферме ляжыць [Сцяшковіч 1983: 154];

ло'нскі: Яны яшчэ лонскі хлеб ядуць, жыто маюць староё [Цыхун 1993: 81].

- **rok poprzedzający poprzedni** (dosłownie: czas sprzed **dwu lat** = dwa lata temu) – białoruski język literacki wykształcił i utrwalił dwa główne sposoby werbalizacji tego pojęcia temporalnego: unimorfizowane adverbium **пазалетась** i opisowe wyrażenie **два гады таму**. Słowniki gwarowe Grodzieńszczyzny notują następujące ich ekwiwalenty semantyczne:

– przysłówki lub wyrażenia przysłówkowe:

зата'крак ‘два гады таму’: *Затакрак* было болей вішняў [СрлГ 46];

пазатакро'к: *Пазатакрок* пашці ўсё жыта пабіла градам [Сцяшковіч 1972: 336; 1983: 276];

пазала'ні: *Пазалані* быў вельмі глыбокі снех [Сцяшковіч 1972: 336; Цыхун 1993: 102];

пазале'тась (tożsame z literackim): *Пазалетась* мы купілі ново радзіво [Сцяшковіч 1972: 336].

- przymiotniki (jako formacje pochodne od leksykalizowanych wyrażen adverbialnych): brus. liter. **пазалеташині** ‘ten, który zdarzył się dwa lata temu’ (dosłownie: ‘przedubiegłoroczny’) ma w gwarach Grodzieńszczyzny następujące odpowiedniki:

пазало'нскі: Ні ўсе добро жылі, у нас на весну ні было чым карміць жывіны, а ў яго ашчэ пазалонскі стох саломы стаяў [Цыхун 1993: 102];

пазапро'шлы: Цяшкая зіма была пазaproшлы гот [Сцяшковіч 1972: 336];

пазатакро'шні: Мы купілі гэту карову яшчэ ў пазатакрошнім годзі, яна тадэ была маладая [Сцяшковіч 1972: 336];

трацяго'лятні: Гэтую зіму нек трэба будзя сабрацца і шчасаць воўну, а то яшчэ трацяголятняя ляжыць, калі моль ні зьела [Крамко 1978: 77];

дале'ташині: У міне яшчэ далеташині кроп е, мо даць табе [СрлГ 36].

- **rok następny** (skąd wyrażenie ‘w następnym roku’), w języku literackim wyrażany najczęściej w sposób peryfrastyczny **на наступны год**, ma w gwarach Grodzieńszczyzny następujące ekwiwalenty semantyczne:

наза'рак – adv. ‘на наступны год’: Мой Валік назарак пойдзя ў школу [Сцяшковіч 1983: 276];

нане'калі: Трэба ўкарміць парася, кап была скварка і нанекалі [Усціновіч 1979: 45]⁸.

⁸ Znaczenie wskazane w opracowaniu jest wyraźnie kontekstualne. Przejrzysta struktura wyrazu pozwala dojrzeć tutaj pierwotny sens, dający się zdefiniować jako ‘na niegdyś; na bliżej nieokreślony czas w przyszłości’.

PORA⁹ ROKU = KWARTAŁ

Czwarta część roku (zwykle trzy miesiące z rzędu).

W słownikach gromadzących leksykę grodzieńską spotykamy następującą dokumentację materiałową:

пара¹ 'пэўная частка года; część, pora roku': *Зімова пара* праходзіць, *вясняна пара* ідзе, *летняя пара* прыдзя, *асеньняя пара* надыдзя, вось колькі пор у року [Сцяшковіч 1972: 350];

квартал¹ 'чацвёртая частка якой-небудзь меры; jednostka miary – czwarta część; kwartał' [Мятліцкая 1979: 280].

Utrwalany przez wieki w tradycji naukowej klasyczny podział roku kalendrzowego na cztery podstawowe pory: wiosna, lato, jesień i zima w gwarach nie zawsze jest tożsamy z ludowym postrzeganiem zmian zachodzących w przyrodzie i wyznaczaniem granic tych temporalnych zjawisk. Wyrazem tego jest znacznie bogatsze nazewnictwo pór roku w wielu językach i dialektach słowiańskich, także w gwarach z terytorium Grodzieńszczyzny.

- **Przedwiośnie** – funkcję ogólnobiałoruskiego leksemu oznaczającego **okres przelomu zimy i wiosny** pełni *прадвесне*¹ 'przedwiośnie'. Jego odpowiednikiem w gwarach grodzieńskich jest *пазіма* f., dosłownie: 'schyłek zimy; okres wieńczący zimowe chłody': *Сена карове ў нас хапіла якраз да пазімы, як пагналі на пашу* [Сцяшковіч 1983: 326]. Wyraz ów motywowany jest wyrażeniem przyimkowym *на зіме*, które także znalazło dokumentację na kartach słownika: *на зіме*¹ adv. 'końcem zimy; na przedwiośniu': *Па зіме* цяля'ты пагоняць у пóля [Сцяшковіч 1983: 326];
- **na przedwiośniu, wczesną wiosną** – zdarzenia zachodzące o tej porze roku w białoruskim języku literackim wyrażane są za pomocą adverbium *напрадвесні*¹, którego odpowiednikami grodzieńskimi są następujące przyłówki czasu:

*напровесні*¹ 'wczesną wiosną': *Кароўка ацялілася напровесні* [Сцяшковіч 1972: 306] i jego wariant fonetyczny *напровясні*¹ 'ts.': *Зіма адно пачалася, а сьнех*

⁹ W polskich gwarach znaczenie temporalne leksemu *pora* jest dość chwiejne, nie do końca ustabilizowane. W *Słowniku gwar polskich* Karłowicz [1906 (4): 267] odnotowuje następujące definicje: «*Pora* = czas: „Nie mam pory = nie mam czasu” Doman. „Od pory do pory” = od czasu do czasu, czasami Krak. IV, 171, Toż Chelm., I, 110. „Która pora! Już która pora! = już tak późno!” Ust. z Litwy. // „Pora = doba” O. „Od pory do pory” = całą dobę Wisła VIII, 583. „Pora = doba, czas” [...]. Najpewniej ma to związek z różną referencją semantyczną wyrazu w dobie prasłowiańskiej. Pierwotne znaczenie strukturalne (*pora : *perti 'przeć, napierać; wytężać siły'; z apofonią *e : *o) tegoż nomen actionis 'parcie, napieranie; wysiłek, pełnia sił, wytężona praca' (por. cs. *popa* 'siła, moc, gwałtowność') zastąpione zostało przez *čas*, *okres* wysiłku, wytężonej pracy' i weszło w krąg leksyki temporalnej. W polszczyźnie *pora* w znaczeniu dzisiejszym 'czas, okres' po raz pierwszy została odnotowana w XVI wieku; znaczenie to jest znane także dialektom czeskim czy językowi rosyjskiemu. W białoruskim języku literackim oznacza ponadto 'odpowiedni czas' (semantyczny odpowiednik psł. *doba), ale lud bułgarski wyrazu *нопа* używa w znaczeniu 'wiek; liczba lat' [por. Boryś 2005: 464].

зьлес, як *напровясьні*. *Напровясьні* ўжэ мало трэба паліць: цяпло на дварэ [Сцяцко 1978: 145];

*навясне*¹ ‘у пачатку вясны, росза́ткіем вiосны’: *Навясьне* ўжэ цяпло, хоць і сьнех ляжыць [СрлГ 75]; Згарэм сваё *навясне*, ні канешня ўвосянь гараць [Сцяцко 1978: 145].

• **Wiosna:**

- **na wiosnę, wiosną** – grodzieńskim odpowiednikiem literackiego adv. *увесну* jest *вясё́нцам*: *Вясё́нцам* наш сын увайшоў у новую хату [Сцяшковіч 1983: 104].

Treść wskazująca na nastanie omawianej pory roku i związany z tym faktem wzrost temperatury powietrza zawarta jest w pochodnym czasowniku *навясне'ць* ‘пацяплець як на прадвесні’: У марцы *навяснело* і ўжэ маразоў вялікіх ні было [СрлГ 83]¹⁰.

- **Lato** – brak poświadczeń podstawowej formy rzeczownika w materiale grodzieńskim świadczy o jego identycznym zakresie semantycznym jak we współczesnym języku literackim¹¹. Uwagę zwraca wyspecjalizowane znaczenie przymiotnika *лётны* ‘цёплы’: Лётны дожд прайшоў, будзя расці гародніна [Сцяшковіч 1983: 237];
- **latem** – literackiemu przysłówkowi *летам* ‘(różnym) latem’ odpowiada grodzieński leksem *пале'тку*: *Палетку* йіх Ёіван прыяжджаў [...] [Сцяшковіч 1983: 329].
- **Jesień** – literackim wyrazem oznaczającym tę porę roku jest odziedziczony ze wschodnich dialektów języka prasłowiańskiego (por. wsch.słow. *osenь : zach. i pld.słow. *esenь) brus. *восень*. Zanim jednak zostaną przedstawione lokalne warianty fonetyczne (z charakterystycznymi nagłosowymi spółgłoskami protetycznymi), nawiązujące formą do wymienionej właśnie praformy wschodniosłowiańskiej, warto wspomnieć, że na badanym obszarze gwarowym funkcjonuje też wyraz odnoszący się do okresu przełomu lata i jesieni, czyli tzw. schyłku lata, czy może raczej (na co wskazuje kontekst użycia) wczesnej jesieni: *зале'цце* n. ‘восень, pora nastająca tuż po lecie, wczesna jesień’: У нас у *залецці* многа работы, жыта сеюць, картофлю выбіраюць [Сцяшковіч 1983: 154]; *го'сень* ‘jesień’: Настала дажджлівайа *госянь* [Сцяшковіч 1972: 125]; *во'сянь*: Гэту *восянь* мы картоплю *атапам* выкопалі [СрлГ 13, s.v.: *атапам* прысл. ‘разам, гуртам’; Чыгрын 1977: 50: s.v.: *гумоўцы*]; Гаш да *восяні* каўбасы дахаваліся, як *вясноу* паршука закалолі [СрлГ 37, s.v.: *дахаван'ца*].

¹⁰ Por. objaśnienie Jaszkińa: *вясна* ‘лета (май, чэрвень, ліпень)’ stoi w opozycji do poświadczonego na Polesiu Drohiczyńskim i w pewnym rejonie Grodzieńszczyzny (wieś Vostrava w rejonie słonimskim) ‘час канца зімы і пачатку весны’, dla którego to okresu na pozostałym obszarze rezerwowany jest leksemem *напровесні*. Autor zwraca uwagę na zjawisko repartycji semantycznej pierwotnie tożsamych leksemów, używanych przez lud na oznaczenie różnych periodów [Яшкін 1973: 70–71].

¹¹ Na temat ewolucji semantycznej rzeczownika *лета* zob. Мартынов 1962: 51–55.

W zebranych materiale udokumentowane są ponadto wyrażenia przysłówkowe, których odpowiednikiem literackim jest przysłówek **во'сенню** (rezultat adwerbializacji Instr. sg. *osenbjo 'jesienią', korzeniami sięgający przynajmniej epoki praruskiej wspólnoty językowej):

зво'сяні 'z nastaniem wiosny; na początku wiosny': *Звосяні як лёх у бальніцу, так да сярэдзіны зімы ляжаў* [СрлГ 48];

па го'сені adv. 'восенню': *Па госяні паедзям у Ёйўйе (Ўё), бо трэба купіць бабе пальто* [Сцяшковіч 1983: 310–311]. Dla określenia nastania omawianej pory (i związanej z nią niższej temperatury powietrza) zarezerwowany jest w zasobie leksykalnym gwar Grodzieńszczyzny denominalny czasownik **паасяне'ць** 'наступіць (пра восень)': *Нагто гарачо цяпер, баюсе калоць паршука. Хай паасянея, будзя халодней, тады ні змарнуўца мяса* [СрлГ 82].

Literacki odpowiednik gwarowego przymiotnika **заасяне'лы** (por.: *З заасянелай* atawy па добрай пагодзе можна добрыя вазе два сена прывесці – Сцяшковіч 1983: 143) jest wyrazem złożonym – por. **познаасе'нні** 'różnojesienny'.

- **Przedzimie** 'okres na przełomie jesieni i zimy'¹²:

перадзі'м'е 'час перад зімой': *Перадзіміе было халоднае, картофлі выбралі замараскамі* [Сцяшковіч 1983: 353];

- przymiotniki – liter. brus. **перадзімовы** i pochodzący z Grodzieńszczyzny **прадзімны** 'przedzimowy; przed nastaniem zimy': *Ужо прадзімныя часы надыходзяць, дзень зусім малы стаў* [Сцяшковіч 1983: 371] łączy identyczny przyimkowo-sufiksalny sposób derywacji, oparty na wyrażeniu *perdъ zimojъ 'przed zimą', różni zaś z jednej strony realizacja fonetyczna przyimka (brak pełnogłosu w wariantcie grodzieńskim podaje w wątpliwość rodzimość postaci), z drugiej użycie przyrostka przymiotnikowego (liter. -ов-ы wobec grodz. -н-ы). O tym jednak, że w derywacji przymiotników sufiksy te mogą występować fakultatywnie, świadczy poniższy przykład: grodz. *зімовы* 'zimni, zimowy': *Зімовы дзень кароткі, зімова пара доўгая* [Сцяшковіч 1972: 194].

Treść przysłówkowa 'zimą, zimową porą' w języku literackim może być wyrażona przynajmniej na dwa sposoby: **зімо'ю** lub **узі'мку**, tymczasem materiał pochodzący ze słowników gwar grodzieńskich dostarcza jednej dokumentacji: **узі'му** 'зімою, узімку': *Вясна, а халадно, узіму, здэцца, цяплей было* [СрлГ 118].

MIESIĄCE I ICH NAZWY

Słowiańskie nazwy miesięcy były przedmiotem badań wielu uczonych. Warto wspomnieć tu monografię T. Hołyńskiej-Baranowej *Українские названия месяцев на тле ogólnoślwiańskim* (Wrocław 1969, PJ PAN 51). Tabelę poszczególnych nazw

¹² Uwagę zwraca pozbawiony pierwotnego sensu strukturalnego paralelny leksem kaszubski: «**przedzimiek**, por.: „Przedzymek = czas przed zimkiem, przed wiosną; używa się zwykle tego wyrazu w znaczeniu: przednówek” Pobl. 73. „Przedzymek = wiosna” Derd. J. 24» [Karłowicz 1906 (4): 371].

znajdujemy we *Wstępie do filologii słowiańskiej* L. Moszyńskiego [2006: 170]. Zanim przejdę jednak do przedstawienia materiału leksykalnego, chciałbym cytować fragment pochodzący z monografii *Гістарычная лексікалогія беларускай мовы*: „Вялікую цікавасць уяўляюць старажытнарускія назвы месяцаў. У ранніх помніках Кіеўскай Русі яны яшчэ адлюстроўваюць здабыткі мясцовых гаворак, выступаючы ў выглядзе *просиньць, сьцьнь, сухии, березозоль, травнь, изокъ, чьрвень, заревъ, вртсьень (рюинъ), листопадъ, груднь, студеныи*. Аднак пазней у старажытнарускай пісьмовай мове даволі часта выкарыстоўваюцца запазычаныя з грэка-лацінскага календара тэрміны: *генварь (генуарь), февраль (февруарь), мартъ, апріль, маи, июнь, июль, авьгустъ, сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь*, якія паступава выцясняюць старыя назвы. Для абазначэння сукупнасці ўсіх месяцаў служыў тэрмін *лѣто*, а поры года, як і ў сучасных усходнеславянскіх мовах, мелі назвы *зима, лѣто, осень, весна*. Існаваў таксама тэрмін *вѣкъ* для абазначэння адрэзку часу ў сто гадоў” [Гістарычная лексікалогія 1970: 27].

Po tym wstępie pora na materiał leksykalny. *Месяц* ¹/₁₂ частка года; місяць, dwunasta część roku’ [Сцяшковіч 1972: 287]; Пазбіраеш тых грошаў і пакрышацы аткладываючы кожны месяц [СрлГ 85, с.л.: *пакрышацы, пакрышцы*].

Styczeń – wyraz w wielu językach europejskich ma łacińską proveniencję. Łaciński *Iānuārius* – miesiąc poświęcony bogu *Iānusowi*; natomiast funkcję leksemu normatywnego, oznaczającego we współczesnej białoruszczyźnie literackiej pierwszy miesiąc roku (wg kalendarza gregoriańskiego) pełni rzeczownik *студзень* – wyraz oparty na psł. pierwiastku **studiti* (: **stynqti* < **stydnoqti*)¹³, którego kontynuanty znakomicie zachowały się w języku ogólnobiałoruskim i jego gwarach (por. chociażby verb. *сцюдзіць* czy subst. *сцюжа* ‘chłód, zimno, mróz’). Materiał gwar grodzieńskich dostarcza dodatkowej (o polskiej zapewne proveniencji) jednostki leksykalnej *стычань* ‘студзень’: *Стычань* настае, як стыкаюцца зима з летам. У *стычні* халадно [Сцяшковіч 1972: 478]; *Стычань* тэрас зафша бес снегу, даўней так роўна с плотам навярня [Мятліцкая 1979: 285].

Luty – drugi, najkrótszy (28- lub 29-dniowy) miesiąc gregoriańskiego roku kalendarzowego oparty jest w wielu językach europejskich na łac. *Februārius* (stąd np. ang. *February* czy ros. współcz. *февраль*)¹⁴. Właśnie do tejże grupy wyrazowej nawiązuje zarejestrowany na Grodzieńszczyźnie przez Lepieszowa wyraz *фяўраль*: Ніўжэш ты першы рас чыяш гэто?! Ну, калі ні хватая клёпкі. Усе месяцы як месяцы: па трыццаць дзён маюць і больш, а ў *фяўраля* ні хватая [Лепешаў 1975:

¹³ Normatywna współcześnie postać z g w czasowniku *stygnać* jest wtórna; regularny kontynuant poświadczony jest w staropolszczyźnie, a współcześnie w niektórych gwarach, por. (o)*stydnać*.

¹⁴ Interesujące są najstarsze zapisy słowiańskie oparte na tym łacińskim (przez greckie medium) źródłosłowie, np. w cyrylicykim zabytku staro-cerkiewno-słowiańskim, tj. Kodeksie Supraskim: февруарь czy staroruskim Ewangeliarzu Nowogrodzkim z 1144 roku: февраль [Vasmer III: 204].

51]¹⁵. Trzeba przypomnieć, że zarówno białoruska literacka nazwa miesiąca *люты*, jak i jej polski odpowiednik *luty* to substancywizowane dziś kontynuanty psł. adi. *lutō – o szerszej pierwotnie semantyce ‘srogi, okrutny, dziki; ostry, piekący’¹⁶.

Marzec¹⁷ – miesiąc poświęcony rzymskiemu bogu wojny Marsowi; nazwę w wielu współczesnych językach europejskich łączyć trzeba z łac. *Martius*. Najstarszy słowiański zapis, oparty właśnie na łacińskim prototypie, pochodzi z Kodeksu Supraskiego: *marčъ* : *marčtii*. W gwarach Grodzieńszczyzny znajdujemy następującą dokumentację: *ма’рац*: Радаваўсо старац, што пражыў *марац*, а як прышоў *май* – ды паняслі ў гай [Цыхун 1993: 85]; Як *марац* цёплы, то хутко гараць ідуць [Сцяшковіч 1983: 253]; Як *марац* цёплы – гараць хутко пойдучь [Сцяцко 1970: 95]. W białoruszczyźnie literackiej trzeci miesiąc roku to *сакавік* – wyraz związany z psł. *sokъ ‘sok roślinny’ < pie. **s(у)ok^uo-* ‘sok roślinny, sok drzewny’, co od pie. **сѣк^u*- przypuszczalnie ‘być mokrym, wilgotnym, ciekącym’ [Boryś 2005: 566].

Kwiecień – łac. *Aprilis* – stało się podstawą nazwy czwartego miesiąca w wielu językach. W językach słowiańskich, nawet tych, w których sens zasadniczy nazwy miesiąca wywodzi się z leksyki rodzimej, istnieje zleksykalizowany frazeologizm (w którym pojawia się łaciński prototyp) określający dzień robienia żartów, płatania figli, por. pol. *Prima Aprilis* (w zwrocie: „*prima aprilis*, bo się pomylisz”) czy też zapisany na Grodzieńszczyźnie jego odpowiednik *прым-апрэля* ‘першае красавіка, 1 kwietnia’ [Сцяшковіч 1972: 397]. Na tym obszarze gwarowym zapisano też nazwę *кве’цень*: *Квецянь* быў вельмі цёплы [Сцяшковіч 1972: 228]; *кве’цянь*: Яшчэ *квецянь*, а цёпла, бацяны прыляцелі [Мятліцкая 1979: 280] nawiązującą do psł. *kvēt-ъnъ (wszakże bez charakterystycznego dla obszaru wschodnio- i południowo-słowiańskiego efektu drugiej palatalizacji, co każe podać w wątpliwość jej rodzimość). Funkcję wyrazu normatywnego przyjął *красавік* – wyraz mający słowiańskie korzenie; należy go wyprowadzać z psł. **kras-* (skąd: *krasъ, *krasa i *krasota, *krasъnъ, *krasivъ, *krasiti sę : *krasovati sę).

Maj – nazwę piątego miesiąca roku kalendarzowego wiele współczesnych języków europejskich zawdzięcza łac. *Maius* (wg niektórych to czas poświęcony bogini Mai). Również w gwarach Grodzieńszczyzny znajdujemy bezpośrednie nawiązanie: *май* ‘назва мясяца мая, maj’: У *майі* усё скончылі сеяць [Сцяшковіч 1972: 276]¹⁸. Zresztą nazwa ta funkcjonuje dziś w ogólnobiałoruskim jako fakultatywna

¹⁵ Kontekst tłumaczy pojawienie się metaforycznej treści ‘głupiec, człowiek bez jednej kleпки’ rzeczownika *фяўра’ль* (ib.).

¹⁶ Boryś [2005: 291–292] jest zdania, że to pierwotne partic. pass. *leу-to od pierwiastka czasownikowego **leу(ə)-* ‘odcinać, oddzielać’. W takim razie pierwotne byłoby znaczenie ‘odcięty, z ostrą krawędzią’, z którego dopiero rozwinęły się realne znaczenia, przede wszystkim ‘ostry, piekący’.

¹⁷ Do reformy przeprowadzonej przez Juliusza Cezara w 45 r. p.n.e. pierwszy miesiąc rzymskiego kalendarza.

¹⁸ Warto zwrócić uwagę na środki słowotwórcze wykorzystywane w derywacji przymiotników od podstawy rzeczownika *май*. W jednym ze źródeł gwarowych Grodzieńszczyzny znajdujemy zapis

do *травень*. Ten ostatni, w odróżnieniu od poprzedniego, jest wyrazem rodzimym, i – co najważniejsze – derywatem opartym na psł. *trava, czyli leksemem utrzymującym łączność z najstarszą warstwą leksykalną pierwotnej Słowiańszczyzny.

Czerwiec – współczesne języki słowiańskie nazwę tego miesiąca oparły na łac. *Junius* (por. ang. *June*, franc. *juin*). Z kolei w kilku językach słowiańskich za podstawę słotwórczą nazwy tego miesiąca posłużył psł. rzeczownik *čъvь ‘czerw, robak’. W grupie języków wschodniosłowiańskich wyraz określający ów miesiąc utworzony został za pomocą suf. -*вн’ь, innymi słowy staroruski червень, ukr. червень czy wreszcie brus. literacki чэрвень kontynuują bezpośrednio wsch. psł. *čъvьн’ь, podczas gdy polski czerwiec (jak również zaadaptowany w gwarach z terenu Grodzieńszczyzny чэрвец ‘чэрвень’: Пшэшлым року ўвесь чэрвец дажджы ішлі: памідоры як ўсунула ў *май* ў зямлю, так яны за месяц і не падраслі – Мятліцкая 1979: 287) nawiązuje do prapostaci *čъvьcb¹⁹.

Lipiec – w językach europejskich, czerpiących w omawianej dziedzinie z tradycji kultury rzymskiej, siódmy miesiąc roku odnosi się wprost do imienia reformatora kalendarza – Cezara Juliusza. Jego łacińskie imię *Iulius* – stało się bazą słotwórczą chociażby ang. *July*, franc. *juillet*, hiszp. *Julio*. Przed reformą lipiec, zgodnie z dawnym sposobem liczenia roku poczynając od marca, był piątym miesiącem z rządu, toteż w łacinie klasycznej funkcjonował jako *Quintilis*²⁰. Na rozległych obszarach zamieszkałych przez Słowian na okres ten przypadało kwitnienie jednego z ważniejszych w kulturze narodów słowiańskich drzew, niezwykle wonnych w tym okresie *lip*²¹. We wschodniosłowiańskiej grupie językowej i języku

майські i jego literacki ekwiwalent *маёвы* (dial. grodz. suf. -ск-и : brus. liter. -ов-ы), por. grodz. *майски мёт* czy *майски жук* zool. ‘хрушч; żuczek majowy’ [Сцяшковіч 1972: 276].

¹⁹ *Słownik prasłowiański* II (1976): 272–274 rekonstruuje oba leksemy: dial. płn. *čъvьcb 2. ‘okres odpowiadający dzisiejszemu szóstemu albo siódmemu miesiącowi roku’, dokumentując materiał wschodniosłowiański staroruskim червьць ‘lipiec’ (z XIV w.), ukr. przestarz. червецъ -вця, dial. (z gwary Batiuków, u Werchratskiego) черец (z uproszczeniem grupy spółgłoskowej) oraz – co istotne dla naszych rozważań – brus. червец (ze słownika Nosowicza). Z kolei *čъvьн’ь jest także dialektyzmem północnosłowiańskim. Jego kontynuanty w zachodniej linii językowej poświadczane są głównie w języku czeskim *červen* i śląskim dialekcie języka polskiego (zwłaszcza w zwrocie: *na čyrvna* ‘w czerwcu’), natomiast we wschodniej części Słowiańszczyzny dokumentacja jest pełna (ros. dawne червень ‘czerwiec, jako okres zbierania czerwca (larwy robaka)’ na terenach zachodnich, w słowniku Dala, ukr. червень -вня ‘czerwiec’ czy wreszcie brus. чэрвень).

²⁰ Szerzej o nazwach łacińskich opartych na starym sposobie liczenia miesięcy będzie mowa niżej, w punkcie poświęconym nazwom od września do grudnia.

²¹ Lipa uznawana jest za narodową roślinę Czechów (pojawia się na fladze prezydenckiej), Słowaków, Słoweńców (nieoficjalna waluta Słowenii z lat 1989–1990), Serbów łużyckich (m.in. w logo organizacji Domowina). W Chorwacji zdawkowa jednostka monetarna nosi nazwę lipa. [...] Ślady uwielbienia lipy przetrwały do dziś w nazwach niektórych miejscowości Polski: Święta Lipa, Świętolipie, Święte Lipy..., a wieś Święta Lipka (na granicy Warmii i Mazur, nad jeziorem Dejnowo) jeszcze długo po przyjęciu chrześcijaństwa słynęła jako przybytek pogańskich bogów. Dawni Słowianie wierzyli, że lipa ochrania przed piorunami, a dotknięcie jej pnia uzdrowia [http://pl.wikipedia.org/wiki/Lipa].

polskim utrwalił się dokładnie ten sam model słowotwórczy, który został wskazany przy omawianiu nazw *czerwca*, tyle że oparty na bazie słowotwórczej psł. dendronimu *lipa ‘Tilia’, por. strus. *липень*, ukr. *липень* czy wreszcie brus. liter. *липень* (kontynuanty z dawnym suf. -**ьп’ь*) – w opozycji do pol. *lipiec* (dawny suf. -*ьсь) i naznaczonego polskim piętnem określenia grodzieńskiego *лі'пяц* ‘ліпень’: Пшчылы зафша рояцца ў *ліпцы*, як ліпа квітня [Мятліцкая 1979: 281]. O pewnej aktywności słowotwórczej, czyli produktywności sufiksu *-ец* (< -*ьсь) w gwarach grodzieńskich, świadczy inna nazwa *lipca* zanotowana na tych ziemiach *касаве'ц* (por.: *У касаўцы мушчынам многа работы на касаванні* – Сцяшковіч 1983: 204). Jest to derywat od podstawy słowotwórczej *кос-* (: *кас-* : *каш-*), bezpośrednio związanej z psł. **kos-* (*kositi, *kašati). Pierwotnie więc grodzieński *касаве'ц* to ‘czas koszenia, wykaszania łąk i pól’²². Kolejna faza prac polowych, czyli suszenie siana, zakodowana została w innej ludowej nazwie *lipca*, czytelnej zarówno pod względem semantycznym, jak i formalnym – *сенажа'рнік* (por. *У нас на сенажарніку заўсёды сушаць і возяць сено ў стаге, бо добро сушыцца за дзень* [Сцяшковіч 1983: 429]). Wyraz ten to compositum oparte na wyrażeniu *sěno žariti* (por. **žar-* : *žariti) z suf. *-нік*, z pierwotnym sensem ‘czas suszenia siana’.

Sierpień – łacińska nazwa ósmego miesiąca juliańskiego roku kalendarzowego, *Augustus*, honoruje imperatora Oktawiana Augusta. I tak jak *Iulius* zastąpił dawną numeryczną nazwę *Quintilis*, naruszając porządek w chronologicznym ciągu nazw, tak i *Augustus* wyparł poprzednią *Sextilis* – znaczącą dosłownie ‘szósty (miesiąc)’ i stworzył podstawę do powstania i utrwalenia się nazwy tego miesiąca w wielu nowożytnych językach europejskich, by wymienić chociażby: ang. i niem. *August*, hiszp. i wł. *agosto*²³, ros. *август*. W zebranych materiale gwarowym z Grodzieńszczyzny znajdujemy również dowód wpływu (najprawdopodobniej przez medium rosyjskie) leksyki temporalnej związanej z kulturą rzymską. Jest to wyraz *аўгуст*, jego ślady napotykaamy w materiale językowym z miejscowości Oszmiany (Ашмяны), który posłużył jako egzemplifikacja jednostki hasłowej *зельніца* f. ‘святая, якое адзначаецца пятнаццатага жніўня; свято Wniebowzięcia NMP, ludowa nazwa: Matki Boskiej Zielnej’: *Зельніца* натта ш вялікае сьвято, яно перад Спасам, сярэдняй *аўгуста* яго сьвяткуюць [СрлГ 49]. Z kolei nazwa *се'рпень*

²² Por. także niezwykle ciekawe semantycznie: *Курыца косіць* зямлю; *Куры косяць* ячмень itd.; ЭСБМ 4: 294, głównie ze względu na pfn.-zach. zasięg występowania leksemu, słusznie (za autorami Сл. ПЗБ) widzi tu jednak wpływ litew. *kàsti* verb. ‘drapać, skrobać’.

²³ Z tego samego źródłosłowa czerpała obecna francuska nazwa sierpnia *août*, której ostateczna forma to wynik uzasadnionych ewolucyjnie historycznych zmian fonetycznych. «*Août* – Etymologie: Berry „en deux syllabes; picard, eut, moisson; bourguig. oou ; wallon awous’, aous’, moisson; génev. ouste; provenç. agost, aost; espagn. et ital. agosto; du latin, *Augustus*, mois ainsi nommé d’après l’empereur Auguste. Au XVIe s. Palsgrave, p. 11 et 15, dit qu’on prononçait âô. Mais dès ce temps-là, comme on le voit à l’historique, beaucoup le faisaient monosyllabe. Dans les temps antérieurs, aoust était de deux syllabes, comme les vers le montrent» [http://www.dicocitations.com/definition_littre.php?id_mot=34024&id_variante=108263].

zanotowana w innej części Grodzieńszczyzny, nosząca znamiona polonizmu, por.: У серпні жаць трэбо было, і баравікі якраз растуць, так тыко дзеці і збіралі іх [Мятліцкая 1979: 285], pozostaje w opozycji do normatywnej białoruskiej *жнівень*. Obie nazwy, semantycznie sobie bliskie, nawiązują do czasu żęcia zboża. W ich strukturze słowotwórczej łatwo daje się wydzielić ten sam sufixs *-ень* (< *-ьн'ь-), a bazę słowotwórczą w pierwszym wypadku stanowi nomen instrumenti *серп* / pol. *sierp* (psł. *sǫpʔ), za pomocą którego czynność żęcia była wykonywana, w drugim – *жнів-*, nawiązujący bezpośrednio do psł. *žeti žьnʔ ‘żąć, ścinać, użynać’, stąd nomina deverb. *žetva, *žьnivo (z suf. *-ivo*) ‘zboże gotowe do zżęcia; plon, zbiór’: *žьniva pl. ‘żęcie i zbieranie z pola dojrzałego zboża’ czy wreszcie znaczenie temporalne ‘czas żęcia zbóż, zbierania plonów’ [por. np. Boryś 2005: 755].

Wrzesień – łacińska nazwa miesiąca *September* (a także oparte na niej nazwy w językach współczesnych, takie jak choćby: ang. i niem. *September*, fr. *septembre* czy ros. *сентябрь*) pochodzi od liczebnika *septem* ‘siódmy’²⁴. Czas, który przypadał na okres kwitnienia *wrzosu* (psł. *versʔ < pie. *uerk ‘roślina *Calluna Vulgaris*’), w pewnej części Słowiańszczyzny nazwano **versьn'ь*. W staropolszczyźnie kontynuantem tego ostatniego, czyli wrześniami, mianowano październik, a nawet listopad. Od XV wieku stopniowo zaczęła się utrwalać ta nazwa dla dziewiątego miesiąca roku. Na tym samym temacie rzeczownikowym w formie pełnogłosowej, a więc charakterystycznej dla wschodniego terytorium Słowiańszczyzny, oparte są: strus. *вересень* m., ukr. *вѣресень* czy wreszcie ogólnobiałoruska literacka *вѣрасень*. Poświadczone na tym terenie, w różnych zresztą chronologicznie okresach historii, niepełnogłosowe formy, takie jak stuktur. *врѣсень* m. i istotna dla naszych badań, zapisana w materiałach z Grodzieńszczyzny: *вжэ'сень* [Мятліцкая 1979: 278], z dokładnym, nieetymologizowanym *ж* oddającym oryginalną fonetykę etymonu *wrzesień*, wskazują na wpływ polszczyzny. Nie jest to wszakże jedyna nazwa dziewiątego miesiąca roku funkcjonująca na badanym terenie. O ile powyższe nazwy występują na szerszym terytorialnie obszarze, o tyle leksem *павуцѣ'ннiк* ‘верасень’: Усе поле ўжо ў павуцѣннi, павуцѣннiк прышоў, с поля ў гумно перавѣў [Сцяшкoviч 1983: 309] zdaje się – przynajmniej na podstawie danych, jakimi dysponuję – leksemem o wąskim, ograniczonym zasięgu występowania. Dosłowne tłumaczenie tej gwarowej nazwy to ‘czas pojawienia się, występowania pajęczyn’, sam wyraz należy łączyć bezpośrednio z gwarowym *павуцѣнне* : *павучѣнне*, pozostającym w etymologicznym związku z *павуцѣна* : *павучѣна* ‘pajęczyna’ < psł. *paqčina : psł. *paqčь / *paqčь ‘pająk’ (archaiczne złożenie pref. **pa-* i niezachowanego nomen deverb. *qčь ‘wygięcie’, na co wskazuje chociażby pokrewne litew. *anka* ‘pętla, węzeł’, od pie. **ank-* / (**ang-*) ‘zginać, wyginać’) [Boryś 2005: 408; ЭСБМ 8: 93–94 – tu m.in. próba wyjaśnienia „т” we wsch.słow. wariancie fonetycznym *павутина*].

²⁴ Podobnie zresztą jak wszystkie pozostałe do omówienia nazwy miesiący, czyli października, listopada i grudnia, które to – oparte na wspomnianym już „odmarcowym” systemie numerycznym – oznaczały dosłownie ‘ósmi’, ‘dziewiąty’ i ‘dziesiąty’ miesiąc roku.

Październik – łacińska nazwa miesiąca, zbudowana na podstawie nomen numerale *octo* ‘ósmu’ > *October* (pierwotnie: ‘ósmu miesiąc roku’), stała się prototypem nazwy obecnego w wielu językach dziesiątego z rzędu miesiąca, m.in.: ang. i niem. *October*, fr. *octobre*, ros. *октябрь*. W materiale zebranym na Grodzieńszczyźnie znajdujemy jeden leksem *паздзе'рнік* będący ekwiwalentem ogólnobiałoruskiego *кастрычнік*: У осені, ці не тыко ў *паздзе'рніку*, Кежунчук як ахнуў з дрэва (...) так і Новы рок спатыкаў у шпіталі [Мятліцкая 1979: 283]. Oba wyrazy zbudowane są podobnie: do podstawy słowotwórczej dołączony jest suf. *-н-ік*. Ów wyraz zaadaptowany na ziemi grodzieńskiej to polonizm leksykalno-formalny. Nazwa ta, czyli ‘pora jesiennej obróbki lnu i konopi, pozyskiwania paździerzy’, utworzona została na podstawie przymiotnika z suf. *-н-*: *паўдзірн-ы* ‘odnoszący się do paździerzy’, derywowanego od tematu coll. *паўдзірзе*²⁵. Białoruski literacki wyraz *кастрычнік* (z budową słowotwórczą analogiczną do właśnie omówionej) jest w zasadzie – zdaniem autorów ЭСБМ 4: 297–298 – kalką wyrazu polskiego, motywowanym rzeczownikiem *кастрыца* ‘ігліца, асцюкі; іглы, wystające, ostre i kłujące części kłosów zbóż, wąsy’, nawiązującym do psł. **kostra* (**kostrica*) – z szerokim spektrum znaczeniowym, ale uwypukloną zasadniczo cechą ostrości, chropowatości powierzchni lub „szkieletowatości” przedmiotu (por. np. ros. dial. *костры'ка* ‘słoma, spiczaste źdźbła trawy itp.’).

Listopad – na łacińskim liczebniku *novem* ‘dziewiąty’ oparta jest nazwa jedenastego (pierwotnie właśnie dziewiątego) miesiąca roku *November*, który stał się podstawą określenia tego miesiąca w wielu językach nowożytnych, por. np. ang. i niem. *November*, fr. *novembre* czy wreszcie ros. *ноябрь*. Jedyne zapis pochodzący z terytorium szeroko pojętej Grodzieńszczyzny *лісто'над* ‘лістапад’: Ён заўша на ўрлёп прыяжджая, тэрас, пісаў, што на цалы *лістонад* прыедзя [...] [Мятліцкая 1979: 281] jest zarazem nazwą ogólnobiałoruską i – tak jak jej odpowiedniki w wielu językach słowiańskich²⁶ – kontynuantem starego psł. compositum **listopadъ*, opartego na dwóch tematach: rzeczownikowym **listъ* ‘liść’ i odczasownikowym **pad-* (por. **padъ* deverb. ‘padanie, spadanie, opadanie’ : **pasti* < **pad-ti*, **padati*), znaczącym pierwotnie ‘pora opadania liści’ (takie szersze znaczenie, jeszcze niezwiązane z konkretną nazwą miesiąca, przytacza np. Bialkiewicz w słowniku

²⁵ Por. psł. **paz-derъje* coll. ‘niewłókniste części lnu lub konopi, opadające przy międleniu’. Nie można też wykluczyć innej motywacji rzeczownikowej: pol. dawne i dial. *paździor* (kontynuujące psł. **pazderъ* m.) czy *paździerz* (pierwotne f. > m.) od zach.słow. **pazderъ* f. Wszystkie te rzeczowniki to dawne nomina z prefiksem **paz-* od verb. **derti* **dъrъ* ‘drzeć, rozdzierać, obdzierać, rwać na części’ [por. Boryś 2005: 419–420].

²⁶ Zanim *listopad* utrwalił się w charakterze oficjalnej nazwy jedenastego miesiąca, funkcjonował – jak wiele innych tego typu określeń – w innych znaczeniach, np. w scs. *листопадъ* to ‘october’, podobnie zresztą jak stpol. *listopad* (XV w.). Taki sens poświadczony został w północnych dialektach wielkoruskich: włodziemiersko-jarosławskim i archangielskim, podczas gdy w gwarach nowogrodzkich był to okres przypadający na obecny wrzesień.

Mohylewsczyzny)²⁷; w niektórych dialektach wielkoruskich, np. włodzimierskich i kurskich, termin ten ma szerszy zakres temporalny, odnosi się do **jesieni** w ogóle, a w dialektach archangielskich oznacza ‘późną jesień’.

Grudzień – ostatni według dawnego porządku dzielenia roku na części, dziesiąty miesiąc, określane przez starożytnych Rzymian mianem *December*, wszedł na stałe do zasobu leksykalnego licznych współczesnych języków nowożytnych albo w niezmienionej postaci (np. ang. *December*, niem. *Dezember*, franc. *decembre*), albo po pewnych modyfikacjach fonetycznych (por. ros. декабрь). We współczesnym białoruskim języku literackim funkcję nadrzędnej jednostki leksykalnej dwunastego miesiąca pełni wyraz oparty na kontynuancie psł. nomen *sněgъ ‘śnieg’ z suf. -*ънъ > **снэжань** ‘czas pierwszego śniegu, okres, gdy pada śnieg’. W gwarach terytorialnych Grodzieńszczyzny został udokumentowany leksem **грудзень**: Полюся цалы грудзень не было дома, толькі ў **стычні** вярнуўся [Мятліцкая 1979: 279], będący ze względu na pochodzenie polonizmem. Ten polski termin temporalny, związany z psł. rzeczownikiem *gruda ‘skuta lodem gleba; twarda, zmrożona i nierówna powierzchnia ziemi’, musiał pierwotnie określać ‘porę zamarzania ziemi, tworzenia się grudy’.

Wśród wielu zaprezentowanych nazw miesięcy sporą część stanowią wyrazy o polskiej proveniencji. Miatlickaja, w artykule poświęconym polonizmom grodzieńskim, i Ściacko w grupie tej umieszczają: **стычань** ‘студзень’ [Мятліцкая 1979: 285], **ма'рац** 1. ‘назва месяца – сакавік’ [Сцяцко 1970: 95], **кве'цянь** ‘красавік’ [Мятліцкая 1979: 280], **чэрвец** ‘чэрвень’ [ibidem: 287], **лі'пяц** ‘ліпень’ [ibidem: 281], **се'рпень** ‘жнівень’ [ibidem: 285], **вжэ'сень** ‘верасень’ [ibidem: 278], **паздзе'рнік** ‘кастрычнік’ [ibidem: 283], **лісто'пад** ‘лістапад’ [ibidem: 281] i **грудзень** ‘снежань’ [ibidem: 279].

Z kolei łaciński źródłosłów mają nazwy lutego **фяўраль** [Лепешаў 1975: 51] i sierpnia **аўгуст** [СрлГ 49, s.v.: зельніца], podobnie jak – niepoświadczone wprawdzie w grodzieńskich materiałach, ale funkcjonujące niegdyś w języku starobiałoruskim – wyrazy określające czerwiec июний (июнь : юнь) czy lipiec – июлий (июль : юль) [Старабеларускі лексікон 1997 (http://slounik.org/star_biel); por. cytowany wcześniej fragment z rozdziału monografii Гістарычная лексікалогія: 27]. Pojawienie się tych pierwszych w gwarach Grodzieńszczyzny tłumaczyć trzeba wpływem języka rosyjskiego.

Na zakończenie warto też przytoczyć funkcjonujący na omawianym obszarze frazeologizm **рускі ме'сяц** ‘надта доўго, (непашаны); nadzwyczaj długo’: Жарты табе, ждзы яго, а ён рускі месяц стрычыць там [Сцяцко 1970: 138].

²⁷ W materiale grodzieńskim zwraca uwagę – zawierające te same elementy składowe, ale w odwrotnym porządku – compositum: **падалі'ст** ‘лістапад’: Як выйдзяш за пругмэне, пабачыш, як ат клэнаў падаліст кладзецца [Сцяшковіч 1983: 312] – dosłownie: ‘opadanie liści z drzew’.

Podsumowanie. Na podstawie analizy materiału leksykalnego skupionego wokół pięciu zasadniczych pól semantycznych nasuwa się następująca konstatacja: leksemy tej ważnej z kulturowego punktu widzenia dziedziny życia zarówno w białoruskim języku literackim, jak i dialektach Grodzieńszczyzny oparte są na tych samych starych tematach (*godŭ, *rokŭ, *vesna, *lěto, *osenn, *zima). Daje się zaobserwować bogactwo i różnorodność środków i sposobów derywacyjnych wykorzystywanych w słowotwórstwie zaprezentowanych leksemów grodzieńskich, a także jego oszczędność (= precyzyjność) w języku literackim. Znamionną cechą tej podgrupy semantycznej (na tle niezwykle przecież licznej całej grupy temporaliiów) jest niewielka liczba zapożyczeń (w przeciwieństwie do stosunkowo dużej ich liczby wśród nazw miesięcy), i to zarówno w badanych dialektach, jak i standaryzowanej wersji języka białoruskiego, co bez wątpienia nie pozostaje bez związku z nominalizacją głównych desygnatów, zaistniałą zapewne jeszcze w dobie przedhistorycznej i stanowiącą wspólne dziedzictwo Słowian.

ŹRÓDŁA

Karłowicz J., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków.

Аляксейчык Г. М., 1975, *З дыялектнай лексікі Навагрудчыны*, [w:] *З народнага слоўніка*, рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск, с. 64–73.

Булыка А. М., 1978, *З лексікі в. Селішча Навагрудскага раёна*, [w:] *Жывое слова*, рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, І. Я. Яшкін, Мінск, с. 20–28.

Калоша Н., 1960, *З лексікі вёскі Лукі*, [w:] *Матэрыялы для слоўніка народнадыялектнай мовы*, рэд. Ф. Янкоўскі, Мінск, с. 151–160.

Крамко І. І., 1978, *З лексікі в. Беражна*, [w:] *Жывое слова*, рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, І. Я. Яшкін, Мінск, с. 67–78.

Лепешаў І. Я., 1975, *З лексікі вёскі Бершты Шчучынскага раёна*, [w:] *З народнага слоўніка*, рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск, с. 36–52.

Сл. ПЗБ – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*, 1979–1986, рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, т. 1–5, Мінск.

СрлГ – *Слоўнік рэгіянальнай лексікі Гродзеншчыны*, 1999, рэд. М. А. Даніловіч, П. У. Сцяцко, Гродна.

Сцяцко П., 1970, *Дыялектны слоўнік (З гаворак Зэльвеншчыны)*, Мінск.

Сцяшковіч Т. Ф., 1972, *Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці*, Мінск.

Сцяшковіч Т. Ф., 1983, *Слоўнік Гродзенскай вобласці*, Мінск.

Рамановіч Я. М., 1975, *Да слоўніка Гродзеншчыны*, [w:] *З народнага слоўніка*, рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск, с. 30–35.

Старабеларускі лексікон, 1997 [http://slounik.org/star_biel]

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы, 1977–1984, у 5 тамах, 6 кнігах, пад агульнай рэдакцыяй К. К. Атраховіча (К. Крапівы), Мінск.

- Усціновіч А. К., 1979, *Так гавораць у Купіску*, [w:] *Народная словатворчасць*, рэд. А. А. Крывіцкі, І. Я. Яшкін, Мінск, с. 41–48.
- Цыхун А. П., 1993, *Скарбы народнай мовы (з лексічнай спадчыны насельнікаў Гродзенскага раёну)*, Гродна.
- Чыгрын І. П., 1977, *3 лексікі вёскі Чамяры Слонімскага раёна*, [w:] *Народная лексіка*, рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск, с. 47–60.

LITERATURA

- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Moszyński L., 2006, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, wyd. 2 zmien., Warszawa.
- Słownik prastłowiański*, 1974–, red. F. Sławski, t. 1–, Wrocław.
- Smoczyński W., 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno.
- Vasmer M., 1950–1958, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. 1–3, Heidelberg.
- Waniakowa J., 1998, *Nazwy dni tygodnia w językach indoeuropejskich*, Kraków.
- Абрэмбская-Яблонская А., 1976, *Аб адной польска-беларускай лексічнай паралелі*. (Польск. *latoś* ‘сэлета’ – белар. *летась* ‘у мінулым годзе’), „Беларуская лінгвістыка”, № 9, с. 16–19.
- Дуброўская Е. Ф., 1975, *Прыслоўі ў гаворцы вёскі Вялікія Аўцюкі*, [w:] *3 народнага слоўніка*, рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск, с. 258–279.
- Еўтухоў У. Д., 1980а, *Тэрміны часу ў беларускіх народных гаворках*, „Беларуская мова”, № 7, с. 42–52.
- Еўтухоў У. Д., 1980б, *Форма- і словаўтваральныя варыянты тэмпаральнай лексікі*, „Беларуская мова”, № 8, с. 9–17.
- Гістарычная лексікалогія – *Гістарычная лексікалогія беларускай мовы*, 1970, рэд. А. Я. Буханькоў, А. І. Жураўскі, М. Р. Суднік, Мінск.
- Казлова Р. М., 1980, *Характарыстыка некаторых усходнеславянска-сербска-харвацкіх ізалекс (этымалогія, рэканструкцыя)*, „Беларуская мова”, № 7, с. 34–41.
- Лінгвістычная геаграфія – *Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак*, 1968, рэд. Р. І. Аванесав, Мінск.
- Мартынов В. В., 1962, *Из славянских этимологий*, [w:] *Этимологические исследования по русскому языку*, вып. 2, ред. П. С. Кузнецов, Москва, с. 44–57.
- Мятліцкая І. Б., 1979, *Паланізмы ў гаворцы вёскі Перавознікі Астравецкага раёна*, [w:] *Народная словатворчасць*, рэд. А. А. Крывіцкі, І. Я. Яшкін, Мінск, с. 276–287.
- Нарысы – *Нарысы на беларускай дыялекталогіі*, 1964, рэд. Р. І. Аванесав, Мінск.
- Фасмер М., 1986 (т. 1–2) – 1987 (т. 3–4), *Этимологический словарь русского языка. В четырёх томах*, перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачев, Москва.
- ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1978 (т. 1–8, рэд. В. У. Мартынаў; 9–, рэд. Г. А. Цыхун), Мінск.
- Яшкін І. Я., 1973, *Бел. вясна (‘май, чэрвень, ліпень’)*, „Беларуская лінгвістыка”, № 4, с. 70–71.

YEAR, SEASON OF THE YEAR AND MONTH... – TEMPORAL
VOCABULARY IN DIALECTAL DICTIONARIES OF THE AREA
AROUND GRODNO AND ITS LITERARY EQUIVALENTS

SUMMARY

In this article a very extensive part of temporal vocabulary describing the 5 semasiological fields – year, seasons of the year: spring, summer, autumn, winter, and the lexems connected with the names of the months in the literal Belorussian language and the dialects around Grodno.

It must be ascertained that both the lexems of Belorussian literal language and dialects of around Grodno are typically and cultural strong based. They are based on locatives (*godŭ, *rokŭ, *pora, *vermeŭ, *vesna, *lěto, *osenŭ, *zima, *mesęcb). The clear precision and accuracy must be closely seen in literary language whereas in presented above lexems, it is observed a great number variety of described derivations.

A significant feature of the mentioned above group is a scarcity and standard Belorussian language.

Undoubtedly the peculiarity of the vocabulary analysed above is the fact of the searching the origin of the most of them in common heritage of Slavs.

ГОД, ВРЕМЯ ГОДА (СЕЗОН), МЕСЯЦ ... – ТЕМПОРАЛЬНАЯ
ЛЕКСИКА В СЛОВАРЯХ ГОВОРОВ ГРОДНЕНСКОЙ
ОБЛАСТИ И ЕЁ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена небольшой части временных наименований (несколько основных тематических групп: *год*, *время/времена года* (и их номинации: *весна*, *лето*, *осень*, *зима*), *месяц* (в частности их названия), засвидетельствованных многими словарями диалектной лексики Гродненской области. Предметом исследования является сопоставление диалектной темпоральной лексики с тождественным, с семантической точки зрения, стандартным словником общеполорусской речи. Временная референция в народных говорах весьма существенно отличается от соответствующей ей в литературном языке. Несмотря на то, что большая часть проанализированных названий – это общее праславянское наследие (ср. *godŭ, *rokŭ, *pora, *vermeŭ, *vesna, *lěto, *osenŭ, *zima, *mesęcb), заметно, что в различные периоды развития языка временная лексика (как базовая часть так называемого культурного, значит, древнейшего пласта, словарного запаса) являлась потенциальной базой для семантических и деривационных преобразований. Доказательством вышесказанного является

обилие форм и семантических структур, засвидетельствованных в диалектном материале и их заметная (по сравнению с говорами) скудость в литературном варианте языка (что связано с «тщательной точностью» сферы употребления). Иной причиной является продуктивность семантического центра «фазы года, его времени». Хотя он продуктивен также и в стандартизированном языке, но в большей степени все-таки в говорах, так как языковая картина мира диалектоносителя максимально ориентирована на природные и трудовые процессы.

Нельзя забывать и о региональных заимствованиях (главным образом из польского языка), что безусловно следует объяснить исторической и географической спецификой Гродненской области.

Słowa kluczowe: leksyka temporalna, czas, semantyka, białoruski język literacki, gwary grodzieńskie, Grodzieńszczyzna.

Key words: temporal vocabulary, semasiological field, time, Belorussian literal language, dialects around Grodno.

Ключевые слова: темпоральная лексика, время, темпоральная семантика, белорусский литературный язык, гродненские говоры.